

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ ЯК ОДИНИЦЯ СТРУКТУРУВАННЯ КУЛЬТУРНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ТЕКСТАХ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЦЕРЕМОНІАЛЬНОЇ ПРОМОВИ

Олена ГУНДАРЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається питання дослідження лінгвокультурного концепту як одиниці структурування культурно значущої інформації на матеріалі текстів сучасних американських церемоніальних промов першої половини XXI століття.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, структура концепту, концептополе, концептосфера, концептосистема.

The article views the issue of linguacultural concept as a unit of structuring culturally meaningful information in the texts of contemporary American ceremonial speeches of the first part of the XXI century.

Key words: linguacultural concept, structure of the concept, conceptual field, conceptual sphere, conceptual system.

Американська церемоніальна промова є, з одного боку, одним з типів публічної комунікації, що описує соціально значущу комунікативну подію в житті певної національної (етнічної) спільноти. З іншого боку, сучасна американська церемоніальна промова є культурно маркованим текстом, що відображає цінності американської лінгвокультури, які можливо реконструювати шляхом аналізу засобів їхньої вербалізації. У лінгвокультурному аспекті основними одиницями структурування культурної інформації в текстах церемоніальної промови виступають концепти, які виокремлюються та тлумачаться відповідними дослідницькими процедурами. Отже, предметом нашого подальшого дослідження є лінгвокультурний концепт.

Мета статті полягає у визначенні суттєвих особливостей лінгвокультурного концепту, що виокремлюють його серед інших ментальних утворень. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки завдань: з'ясувати специфіку структури лінгвокультурного концепту, виокремити засоби вербалізації лінгвокультурного концепту в тексті, встановити зв'язки між поняттями „концептосфера”, „концептополе” та „концептосистема”.

На сучасному етапі термін „концепт” увійшов до поняттєвого апарату лінгвістики тексту, когнітивної семантики, лінгвокультурології, психолінгвістики тощо. Широке вживання цього поняття в науці часто пов'язане з довільністю його використання, розмитістю кордонів, плутаниною з близькими за значенням / чи за звуковою формою термінами. Різні підходи до розуміння концепту в цілому можна віднести до двох напрямів – лінгвокогнітивного та лінгвокультурного [3: 117]. Як зауважує В. І. Карасик, ці підходи не є взаємовиключними: „концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда є виходом на концептосфери соціуму, тобто в кінцевому результаті на культуру, а концепт як одиниця культури є фіксацією колективного досвіду, який стає здобутком особистості” [3: 117]. Перший напрям сконцентрований на вивченні концептів як одиниць та засобів ментального кодування й перетворення інформації, другий – на розгляді концептів як елементів культури. Лінгвокультурний підхід до розуміння культурного концепту полягає в тому, що концепт визнається базовою одиницею культури, її концентратом [3: 116; 6: 93; 7: 14; 15: 41].

Лінгвокультурний концепт лежить в індивідуальній чи колективній свідомості [4: 75]. Саме у свідомості відбувається взаємодія мови та культури, тому будь-яке лінгвокультурне дослідження одночасно є когнітивним дослідженням [3: 117].

Концепт є осередком культури в ментальному світі людини: „Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина сама входить до культури, а в деяких випадках і впливає на неї” [14: 40].

Культурний концепт розуміється як ментальна сутність, що має ім'я в мові та структурує культурно-національне уявлення людини про світ [8: 4]. Окреслені концепти є носіями культурної пам'яті народу та зумовлені культурними парадигмами й змінами культурних кодів.

Серед концептів, які відіграють найважливішу роль у відповідній культурі, виокремлюють: константи культури [15: 42], телеономні концепти (смысложиттєві) та

культурні домінанти [3: 142]. Константи культури є сконцентрованим вираженням своєрідностей певної етнолінгвокультури; телеономні концепти уособлюють найвищі людські цінності; культурні домінанти частково перетинаються з константами культури, але акцентують соціально-групові цінності.

Зміст лінгвокультурного концепту складається з трьох компонентів: *поняттєвого, образного та ціннісного* [3: 109]. Поняттєва складова концепту включає його мовну фіксацію, позначення, опис, структуру ознак, дефініцію, зіставні характеристики концепту відносно до тих чи інших концептів. Образна складова концепту складається із зорових, слухових, тактильних, смакових тощо характеристик предметів, подій, відображених у пам'яті, це релевантні ознаки практичного знання. Образна складова концепту формується когнітивними метафорами, що підтримують концепт у мовній свідомості [9: 333]. Оскільки концепт є одиницею культури, його центром завжди виступає цінність [3: 129]. Саме наявність ціннісної складової відрізняє культурний концепт від інших ментальних одиниць, якими оперує сучасна наука, наприклад, когнітивний концепт, фрейм, сценарій, скрипт, архетип, гештальт, мнєма, понятійна категорія і т.д. [3: 128]. Сукупність концептів, що аналізуються в аспекті цінностей, утворюють ціннісну картину світу.

Питання вербалізації лінгвокультурного концепту не є до кінця вивченим у сучасній лінгвістиці. Різниця в підході до визначення сутності концепту полягає в характері об'єктивації змісту, але розкрити та описати когнітивні структури свідомості можна лише через їхню матеріалізацію в культурі, через такий універсальний код як мова [16: 64].

Лінгвокультурний концепт у мовній свідомості представлений як багатомірна сітка значень, які виражаються лексичними, фразеологічними, пареміологічними одиницями, прецедентними текстами, етикетними формулами, а також тактиками мовленнєвої поведінки, що відображають, на думку Є. М. Верещагіна та В. Г. Костомарова, фрагменти соціального життя, які постійно повторюються [1: 56].

Мовний знак представляє концепт у мові та в мовленні [10: 43]. Слово, як і будь-яка інша номінація, є ключем, який відкриває для людини концепт як одиницю розумової діяльності. Структура семантичних ознак значення слова відбиває основу структури концепту [8: 60]. Наявність мовного вираження для концепту, його регулярна вербалізація підтримують концепт у стабільному, стійкому стані, роблять його загальновідомим. Аналіз засобів вербалізації концептів дозволяє реконструювати їх та їхні ціннісні компоненти. Іншими словами, дослідження засобів мовної організації текстів певної лінгвокультури створює можливості реконструкції її загальних цінностей та ціннісних домінант.

Співвідношення будь-якого концепту більш ніж з однією лексичною одиницею, тобто з планом вираження усієї лексико-семантичної парадигми його імені, дозволяє представити його у вигляді *концептуального поля* (концептополя), що збігається за змістом з семантичним [2: 34].

Концептополе є „ментально і семіотично розроблена сфера етнокультурного простору, яка об'єднує концепти як факти культури, а не мови” [5: 54]. Концептополе виступає як симбіоз семантичних і поняттєвих полів, оскільки воно є інтегрованим цілим, суттєві ознаки якого формуються через взаємозв'язки частин; воно є багаторівневим й багатомірним системним утворенням, що організує певні когнітивно-семантичні простори [11: 217].

У лінгвістичних дослідженнях поняття концептополе іноді ототожнюється з поняттями концептосфера та концептосистема, що саме по собі є хибним, оскільки глибина значень цих понять суттєво різняться. Отже, за визначенням, *концептосфера* охоплює весь набір ментальних уявлень щодо устрою світу, відображеного вербальними формами з чітко вираженою етнокультурною домінантою [11: 216]. Концептосфера дискретно поділяється на певні понятійні ділянки, які мають вигляд концептуального поля, а його складові організуються в єдине ціле за принципом включення одне в одне як таксони вищого і нижчого порядків. Сукупність концептів в індивідуальній чи колективній свідомості утворюють індивідуальні, мікрогрупові, макрогрупові, національні, цивілізаційні, загальнолюдські *концептосфери* [4: 78; 6: 8-9].

Концептосистема є категорією дискурсу, тексту, жанру та ідіостилі, яка відображає деяку сукупність концептів, які характерні саме для певного дискурсу, і являють собою

такий інвентар, якому надається перевага в тому чи іншому режимі спілкування [12: 185]. Концептосистему не можна зводити до ментального лексикону, тобто системи вербалізованих (ословлених) знань, яку ще називають внутрішнім лексиконом, тезаурусом, мовною пам'яттю. Концептосистема і ментальний лексикон перебувають у відношенні „ціле – частина”, оскільки концептосистема – це єдиний рівень представлення знань, що поєднує мовну, сенсорну й моторну інформацію. Концептосистема не є стабільною – вона динамічна, весь час змінюється під впливом постійного процесу пізнання, водночас концептосистеми в різних людей не збігаються, що залежить не тільки від їхнього інтелектуального рівня, а й від життєвої практики [11: 218].

Отже, лінгвокультурний концепт як носій та одиниця структурування культурно значущої інформації в текстах має трикомпонентну структуру, а саме: образну, поняттєву та ціннісну складові, де остання виступає його вирізняльною рисою. Існують різні класифікації лінгвокультурних концептів залежно від їхньої тематики, належності, функціонування тощо. Лінгвокультурний концепт має широке коло засобів вербалізації, які уможливають реконструкцію ціннісної картини світу певної національно-етнічної спільноти. Вивчення зовнішніх зв'язків між концептами, їхніх типологій, ієрархічних систем тощо вимагає розгляду таких понять як „концептосфера”, „концептополе” та „концептосистема”, що є складними, багаторівневими й багатовимірними системними утвореннями.

Перспективами подальших розвідок може бути ґрунтовне вивчення засобів вербалізації лінгвокультурного концепту на матеріалі текстів сучасної американської церемоніальної промови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верецагин Е. М. В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция речеповеденческих тактик / Е. М. Верецагин, В. Г. Костомаров. – М.: Ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина, 1999. – 84 с.
2. Дорофеева Н. В. Удивление как эмоциональный концепт (на материале русского и английского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Дорофеева Наталья Владимировна. – Краснодар, 2002. – 213 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик – М.: ИТДГК „Гнозис”, 2004. – 390 с.
4. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : сб. науч. тр. / [под ред. И. А. Стернина]. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75–80.
5. Кошарная С. А. Миф и язык : Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира / С. А. Кошарная. – Белгород : БелГУ, 2002. – 287 с.
6. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // ИАН СЛЯ. – 1993. – Т. 52, № 1. – С. 3–9.
7. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода / С. Х. Ляпин // Концепты. – Архангельск : Перемена. – Вып. 1. – 1997. – С. 11–35.
8. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учеб. пос.] / В. А. Маслова. – [2-е изд.] – Минск : ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
9. Полинниченко Д. Ю. Образная составляющая лингвокультурного концепта „язык” в русской и английской паремииологии / Д. Ю. Полинниченко // Языки и транснациональные проблемы : сб. науч. тр. – Москва-Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина. – Т. 1. – 2004. – С. 332–337.
10. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 60 с.
11. Приходько А. М. Концепт як об'єкт зіставного мовознавства / А. М. Приходько // Мова. Людина. Світ : До 70-річчя професора М. Кочергана : зб. наук. ст. / [відп. ред. О. О. Тараненко] – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 212–220.
12. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология : монография / Е. А. Селиванова – К. : Изд. укр. филологического центра, 2000. – 248 с.
13. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Общее языкознание. Социоллингвистика. Психоллингвистика” / Г. Г. Слышкин. – Волгоград, 1999. – 18 с.
14. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
15. Степанов Ю. С. Концепт / Ю. С. Степанов // Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Школа „Языки русской культуры”, 1997. – С. 40–45.
16. Чернейко Л. О. Базовые понятия современной лингвистики в их взаимосвязи / Л. О. Чернейко // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / [отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов]. – М.: МАКС Пресс, 2005. – Вып. 30. – С. 62–74.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Гундаренко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвістика тексту, лінгвокультурологія, риторика.